Missionaire Trendrede 2020

Colofon

Auteur: Tim Vreugdenhil
met medewerking van Monte Königs, Martijn Vellekoop en Peter Wierenga

Vormgeving: Bureau Kerkwerk

© *De Missionaire trendrede 2020* is tot stand gekomen in een samenwerking van de Protestantse kerk in Nederland en diverse kerkelijke bureaus en organisaties. Dat zijn het Diaconaal Steunpunt, Verre Naasten, het Praktijkcentrum, Missionair Steunpunt, Deputaten Ondersteuning, het Diaconaal bureau CGK en Bureau Kerkwerk. Deze organisaties werken vanuit de Christelijke Gereformeerde kerken, de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt en Nederlands Gereformeerde kerken,

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder bronvermelding bij citaten of langere delen van de tekst. Vermeld daarbij de naam van de auteur en de titel en het jaar van de uitgave.

SURFEN MOET JE DURVEN

Alle serieus te nemen toekomstdenkers zijn het erover eens dat het tempo waarin onze samenleving verandert niet meer omlaag zal gaan. Eerder zal alles steeds sneller veranderen. Je hoeft dan ook geen helderziende of profeet te zijn om aan te voelen dat het komende decennium, tussen 2020 en 2030, een tijdvak van transitie wordt. Opnieuw verandering dus. Veel verandering.

Jan Rotmans, hoogleraar veranderkunde, is bekend geworden met termen als 'kantelen' en 'omwentelingen'. Grote veranderingen vragen veel van een samenleving en van individuele mensen. Maar wie mee durft te veranderen, zal erop vooruit gaan.[1] Vergelijk het met een vloedgolf. Wie er eentje aan ziet komen, heeft de keuze uit drie opties: je laat je meesleuren, je rent weg of je klemt je ergens aan vast. De kerk heeft met elk van deze opties meer dan genoeg ervaring. Maar er is nog een manier om naar een aanzwellende golf te kijken. Dat is de blik van de surfer, iemand met een plankje en enige vaardigheden. Voor een surfer is zo'n golf het mooiste dat er is. Het kan niet hoog genoeg gaan! Om zo naar golven te kunnen kijken, is wel een kwestie van flink oefenen. Leren surfen gaat maar op één manier: opstaan, vallen en weer doorgaan. Keer duizend.

Veranderdeskundigen zijn de surfinstructeurs van deze tijd. Wat zou Jan Rotmans de kerk adviseren? Wat als de kerk zichzelf in 2020 zou opmaken om een decennium lang aan surf-training te doen? Stel je eens voor dat andere organisaties over een tijdje naar de kerk zouden verwijzen als een inspirerend voorbeeld van hoe je kunt inspelen op veranderingen in onze samenleving. Of hoe een delegatie van de kerk in 2030 aan de koning mag vertellen over het geheim van ons succes.[2]

Wat als andere organisaties zouden verwijzen naar de kerk als een inspirerend voorbeeld van hoe je inspeelt op veranderingen in onze samenleving?

Ik ben een trendsurfer. Graag verdiep ik me in trendrapporten en analyses van de tijdgeest. Ik kijk naar Tedtalks en Tegenlicht-achtige documentaires. Ik hou van concrete voorbeelden van innovatie: een bedrijf,

een organisatie of een kerk die iets doet wat nog niet eerder is gedaan. Uit eigen ervaring weet ik hoe moeilijk dat is én hoe leuk. Veel van wat ik lees of zie komt in stukjes en brokjes terecht in de verhalen die ik als predikant houd. Dat noem ik 'stand-up theologie'.

Vorig jaar vroegen vier kerkgenootschappen – Protestantse Kerk in Nederland, Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, Christelijke Gereformeerde Kerken en Nederlands Gereformeerde Kerken –
mij of ik een 'missionaire trendrede' zou willen schrijven. Een verhaal dat zicht geeft op actuele maatschappelijke ontwikkelingen én kerkelijke gemeenten inspireert om daar op in te spelen. Twee dingen trokken me over de streep. Ten eerste dat een 'missionair trendrapport' nog niet bestaat. Ten tweede dat drie mensen met me mee wilden surfen: Monte Königs, Martijn Vellekoop en Peter Wierenga. Samen hebben we verzameld, gediscussieerd, gewikt en gewogen, geschrapt en geschaafd – en gelachen. Ik was de kartrekker en eindredacteur.

Eén leesaanwijzing: het woord 'kerk' gebruik ik hieronder heel breed. Op elke plek in dit rapport kan 'kerk' worden gelezen als lokale gemeente, landelijk kerkverband en vooral mensen als deel van een wereldwijde beweging.

Mede namens Monte, Martijn en Peter wens ik je veel leesplezier!

Tim Vreugdenhil
Amsterdam, januari 2020

ZOEKEN NAAR NIEUWE VORMEN VAN COLLECTIVITEIT

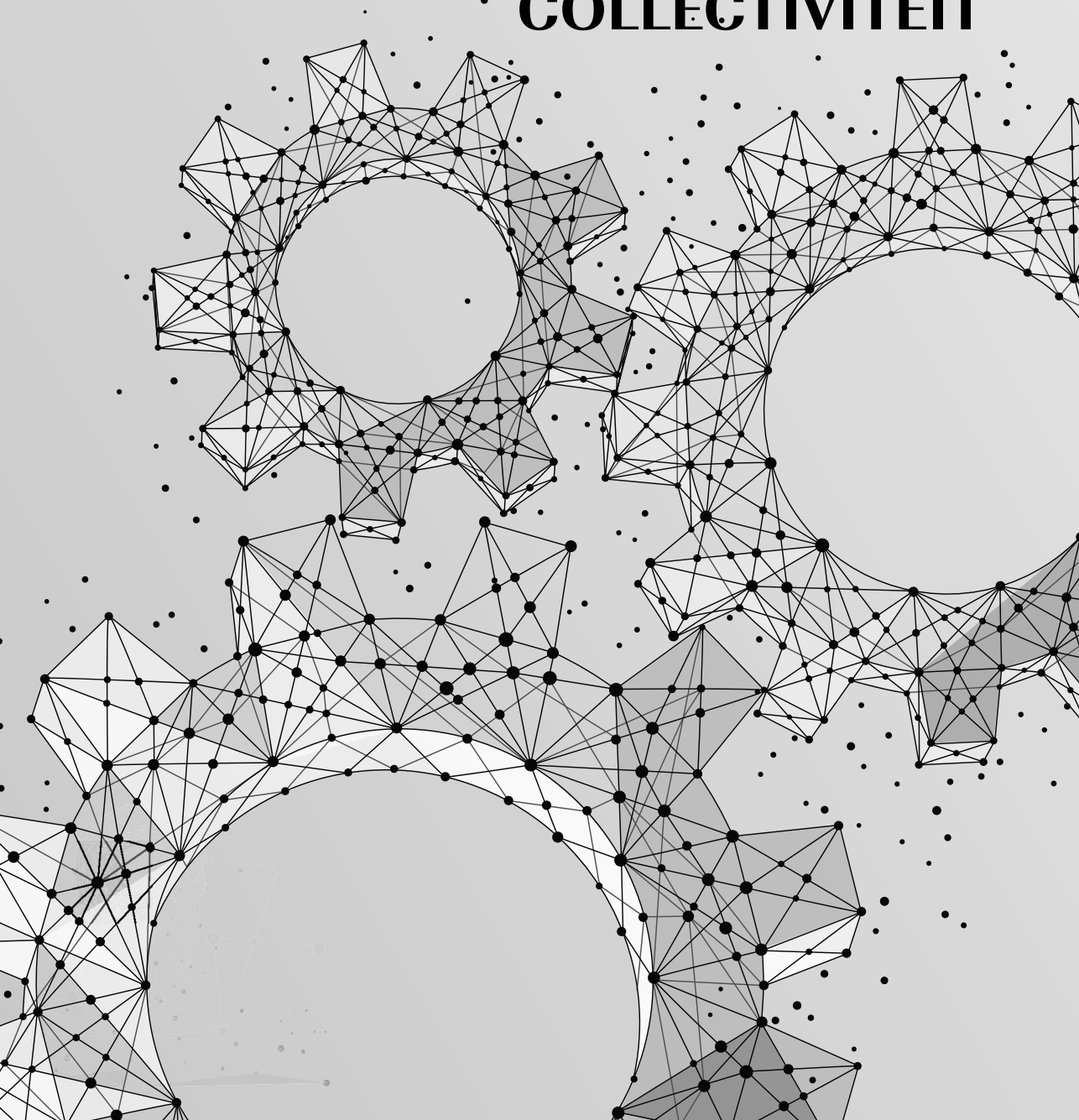

De eerste trend die ik beschrijf gaat over collectiviteit. De kerk wordt vaak in één adem genoemd met de omroep en de vakbond: instituten die ooit grote aantallen mensen aan zich wisten te binden maar nu vooral leden verliezen. We zijn gewend geraakt aan het fenomeen van de *crumbling communities:* verkruimelende gemeenschapsvormen.[3] Dat er in de afgelopen decennia van verkruimeling sprake was, staat buiten kijf. Maar voor waar we als samenleving nu naartoe bewegen, is een ander perspectief nodig. De ontwikkelingen in onze samenleving gaan niet alleen in de richting van minder collectiviteit. Integendeel!

Solidariteit keert in nieuwe vormen terug.

#belikewater

De wereld van vandaag kent veel nieuwe vormen van 'samen'. Neem bijvoorbeeld de demonstranten van Hong Kong. Door vriend en vijand worden ze beschouwd als mensen met een enorm uithoudingsvermogen en een zeer flexibele opstelling. Ze vallen op door goed georganiseerde acties met een uitstekende timing. Er is geen grote organisatie of één duidelijke leider. Toch werken ze intensief samen. Door middel van de hashtag *#belikewater* weten ze elkaar op social media te vinden en met deze strijdkreet moedigen ze elkaar aan. Inspirerend voor anderen want de hashtag en de achterliggende strategie zijn inmiddels opgepakt door de Catalaanse demonstranten.[4]

Ken je andere nieuwe vormen van 'samen'?

Ook Nederland kent nieuwe vormen van samen. Een bekend voorbeeld zijn de broodfondsen waar veel ZZP-ers deel van uitmaken.[5] Of de reeks Whatsapp-groepen waar bijna elke Nederlander in meedoet. Van vriendengroepen en leerlingen van een bepaalde klas tot een dorp dat per smartphone in de gaten houdt of er geen mensen met verkeerde bedoelingen rondlopen. Maar er is meer.
Collectiviteit is vandaag een krachtig wapen. Eén boer

Collectiviteit is een krachtig wapen. Een instituut is daarvoor tegenwoordig niet nodig.

kan weinig. Eén leraar evenmin. Maar kijk naar *Farmers Defence Force* (de boeren) of *PO-in-actie* (de leraren). Actiegroepen worden ze genoemd. Ze hebben geen hoofdkantoren of grote budgetten. Via Facebook communiceren ze uiterst flexibel. Ze weten een groot deel van hun beroepsgroep te verenigen en organiseren op een handige manier media-aandacht. Het gaat over dezelfde solidariteit waar vroeger de vakbond en de kerk het patent op hadden. Scherper gezegd: die solidariteit keert in nieuwe vormen terug. Ze is zo sterk dat je er geen grote instituten voor nodig hebt. Of je nu Hong Kong wilt veranderen, de veiligheid in je dorp wilt zeker stellen of aandacht vraagt voor de positie van leraren: dat kan alleen samen.

'Kerk' als groep mensen met enorm uithoudingsvermogen en flexibele organisatievormen.

Wat zou *#belikewater* een prachtige hashtag zijn voor kerken. Stel je voor dat Nederlanders in 2030 bij 'kerk' allereerst denken aan een groep mensen met een enorm uithoudingsvermogen en een zeer flexibele organisatievorm. Ik denk hier even visionair op door. Ledenlijsten bestaan in 2030 niet en activiteiten met een dagelijkse of wekelijkse regelmaat evenmin (voor wie dat toch niet missen kan, richten we een paar kloosters in). Plaatselijke kerken hebben ontdekt dat het prima gaat met minimale institutionele overhead. Synodes heffen zichzelf op. Kerken bestaan uit mensen die weten dat niets in deze wereld blijvend is en zo gedragen ze zich ook. Des te meer laten ze zich niet uit het veld slaan. Net als de demonstranten van Hong Kong bedenken ze voortdurend nieuwe plaatsen en vormen om van zich te laten zien en horen. Bij de supermarkt een inzamelactie van voedsel, op de begraafplaats een bijeenkomst voor mensen die rouwen, in het theater een kerstdienst of een herdenking in tijden van verdriet, een afvalopruimactie in de wijk, in de plaatselijke bieb de mogelijkheid voor een luisterend oor en gebed. Een kerk die als water is, verweven met het gewone leven. Een kerk van mensen die op hun werk, in hun buurt, op de basisschool iets van hun geloof met anderen delen.[6] Veel mensen zullen zich in 2030 ergeren: "Dat nu

Een kerk die als water is verweven met het leven.

juist kerken een soort maatschappelijke voorhoede vormen!" Anderen worden getriggerd door wat ze herkennen als een vasthoudende én flexibele strategie. Zij raken benieuwd naar de bijbehorende inhoud. En binnen de kerk krijgt het oude initiatieritueel (de doop) er een nieuwe dimensie bij: ik hoor echt ergens bij, ik ben deel van een groot geheel, ik zal voortaan als water zijn. *#belikewater.*

Kan het dat in 2030 menzen zich ergeren: "Dat nu juist kerken een soort maatschappelijke voorhoede vormen!"

Flexibele identiteit

Een trendrede mag geen utopie zijn. Tot zover lijkt de voorstelling van zaken misschien al te mooi. Demonstranten vinden zich misschien een tijdje in een gezamenlijk doel, maar daarmee vormen ze een uitzondering. In Hong Kong is de slag bepaald niet gewonnen en de positie van boeren en leraren staat onverminderd onder druk. Juist dat wat ons zou moeten verenigen, verdeelt ons vaak. Wat lange tijd typerend werd gevonden voor de kerk ('drie Nederlanders, vier kerken') is nu overal in de maatschappij waarneembaar. Kun je dus beter spreken van totale versplintering? Of zit er nog iets tussen fragmentatie en dat grote ideaal van 'we zijn allemaal samen' in?

Kwame Anthony Appiah denkt van wel. Appiah is de zoon van een Ghanese vader en een Engelse moeder. Hij woont al lang in de VS en is getrouwd met een Joodse Amerikaan. Zelf is hij zwart, wit, Ghanees, Brit, Amerikaan, homo en een wereldberoemd denker op het gebied van identiteit. Hij heeft hij fans en vijanden. Identiteit is vaak gebaseerd op leugens, zegt Appiah. Elke groep heeft behoefte aan een groter verhaal om de afzonderlijke leden te binden. Zonder verhaal gaat het niet. Maar een 'zuiver' of 'volstrekt waar' verhaal wordt maar al te snel een leugen in zichzelf. Appiah noemt veel voorbeelden van het één (geen verhaal hebben: 'de Nederlander bestaat niet') en het ander

'Identiteit is vaak gebaseerd op leugens'.

(het ware verhaal claimen: 'nieuwkomers moeten zich aanpassen aan onze, typisch Nederlandse, identiteit). Hij zoekt naar iets daar tussenin. Een verhaal dat samenbindt en richting geeft, zonder dat mensen zich er in vastbijten, elkaar de tent uitvechten en/of anderen buiten sluiten. Een identiteit die welomschreven en tegelijk flexibel is. Zoiets kan polarisatie voorkomen. Appiah's nieuwste boek *De leugens die ons binden* is een aanklacht tegen het 'essentialisme'. Dat is de gedachte dat identiteit berust op een harde, onveranderlijke kern. We moeten volgens hem leren dat zoiets niet bestaat.[7] Maar relativisme is geen oplossing. Dat houdt de boel niet bij elkaar.[8]

Identiteit die goed omschreven en tegelijk flexibel is. Zoiets kan polarisatie voorkomen.

Steeds meer kerken hebben de moed om, in de geest van Appiah, te breken met een verkeerd soort essentialisme ('de ware kerk' pretenderen te zijn, of iets wat daar op lijkt: de oudste, de meest vrije etcetera). Beter is het om te groeien in 'essentialisme van een hogere orde'. Dat is het geloof dat we zijn geschapen naar Gods beeld en dat daarom alle mensen onze broers en onze zussen zijn.
'Christen' is één van de oudste identiteiten die we als mensheid kennen. De geschiedenis van die identiteit bevat veel voorbeelden van leugens. Katholieken en protestanten hebben elkaar vaak de naam 'christen' ontzegt. Van veel vertrouwde liturgische vormen wordt gedaan alsof Jezus zelf ze heeft ingesteld (nee, Jezus zong geen Liedboek. Ook geen Opwekking trouwens). Een bepaalde theologie over de heilige Geest kan soms eerder uit- dan insluiten. Om over de acceptatie van bepaalde groepen, kerkelijk of maatschappelijk, maar te zwijgen.

Christendom kan zowel uitsluitend als flexibel en insluitend zijn .

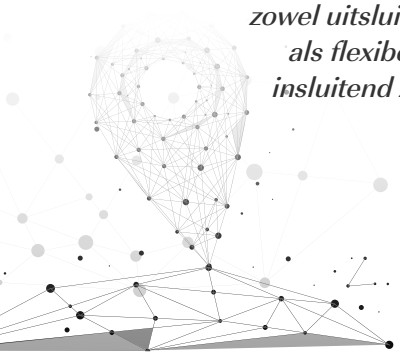

Het christendom kent echter minstens zoveel voorbeelden van de flexibiliteit die Appiah bepleit. De kerk heeft bijzonder veel ervaring met transitie. Inhoud en vormgeving van het christelijk geloof bestaan vandaag in een duizelingwekkende variëteit. En meer dan lange tijd het geval was, weten christenen zich verbonden

met mensen die anders denken en geloven, binnen en buiten de kerk. Appiah en anderen voorspellen dat de behoefte aan collectieve verhalen in het komende decennium zal toenemen. Veel mensen willen meer binding met anderen, in de wereld, een buurt of een dorp. Juist de kerk kan een antenne ontwikkelen voor verhalen die tekort schieten (en dan dus leugens worden). Een samenleving heeft veel verhalen naast en door elkaar. Verhalen over wit of zwart zijn, Europeaan of Aziaat, vrouw of man, gereformeerd of pinkstergelovige, ze zijn stuk voor stuk legitiem, maar vertonen uiteindelijk een 'collectief tekort'. Is er een overstijgend verhaal? Een verhaal dat bindt maar niet dwingt? Een verhaal dat stellig is maar dat niet ontaardt in propaganda of zelfs leugens?

Mensen willen vaak weer meer binding met buurt, wijk of dorp.

Christenen geloven in zo'n verhaal. De apostelen als stichters van de kerk droegen immers de boodschap uit dat God niet alleen de-God-van-een-bepaalde-groep kan zijn. "Er is geen Jood of Griek meer, er is geen slaaf of vrije, het is niet man en vrouw: u bent allemaal één in Christus Jezus."[9] Juist in deze tijd is dat een verhaal dat triggert en verlangend maakt. Dat verlangen zal eerder groter dan kleiner worden. Kan het geloofd en verteld worden door mensen die zich er ondertussen niet in vast bijten? In kerken die wel samenbinden maar niet dwingen?

De kerk in Nederland bestaat uit duizenden en duizenden groepen mensen. Heel verschillende groepen. Een kerk in de Bijlmer voelt totaal anders dan een kerk in Putten. Toch proef je op elke concrete plek zowel het gezamenlijke verhaal als ook een flexibele identiteit. Binnen veel kerkgenootschappen zie je de diversiteit toenemen. De Protestantse Kerk spreekt inmiddels over een 'mozaïek van kerkplekken' met allerlei verschillende vormen, van kliederkerken en pioniersplekken tot klassieke gemeenten. Binnen gemeenten gebeurt hetzelfde: het aanbod wordt gevarieerder. Van verstilde Taizé-vieringen tot klassieke kerkdiensten,

Een 'mozaïek van kerkplekken' in allerlei vormen. En binnen gemeenten een gevarieerder aanbod.

expressieve worship-avonden en filmavonden met aansluitende borrel. Door die diversiteit vinden meer mensen de weg naar de kerk. Deze trend verdient veel aandacht en uitbouw. Ik heb het al eerder gezegd: aanbod is niet meer dan een middel. Belangrijker zijn de onderliggende waarden van vasthoudendheid en creativiteit. *#belikewater!*

Inclusiviteit

Boomer werd eind 2019 gekozen als woord van het jaar. Een woord dat je zo laatdunkend mogelijk uit moet spreken. Een term die eerder uit- dan insluit. Generaties (nix, millenial, Einstein, Z) worden vaak geframed in wat hen onderscheidt van anderen. Minderheden komen op ongekende schaal aan het woord: lhbt, mensen van kleur, mensen met een fysieke of psychische beperking. Heel vaak is dat in de vorm van het opkomen voor belangen. Begrijpelijk. Maar meestal worden ze vooral gehoord in hun eigen kring of bubbel.[10] De meerderheid voelt zich bedreigd – hebben we het dan altijd verkeerd gedaan? – en slaat soms terug. Er zijn veel voorbeelden van het *bashen van anderen*, incidenteel of soms als groepsgedrag.[11] De oproep om het onbekende te omarmen is makkelijker gezegd dan geleefd. Een cruciale vraag voor de komende jaren is: hoe zit een werkelijk inclusieve samenleving eruit? Bestaat er een volwaardig alternatief voor concepten als verzuiling en hokjesgeest?[12]

Label-woorden worden meestal gebruikt in eigen kring of bubbel. Hoe krijgt werkelijke inclusiviteit woorden?

Wat kan de kerk bijdragen? Er is een nieuw model nodig dat het wij-zij denken vervangt. Dat vraagt van kerken veel oefening. De kerk is niet wij en de wereld niet zij (ondanks vele bijbelse teksten en historische voorbeelden waarin zoiets gesuggereerd wordt). We zijn allemaal samen. Daarnaast kan de kerk 'genade' inbrengen in menig maatschappelijk debat of concrete situatie. Het is opvallend wat dat oude woord ook vandaag nog op kan roepen.[13]

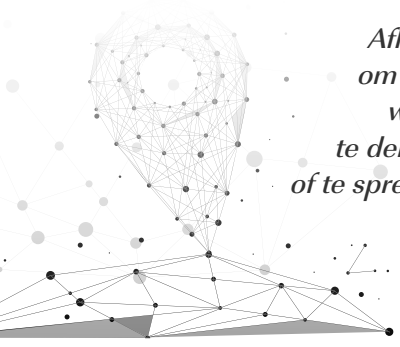

Afleren om over wij-zij te denken of te spreken.

Er zijn voordelen aan een minderheid zijn.

De Nederlandse kerk wordt in het komende decennium zelf minderheid, veel meer nog dan nu al het geval is. Dat heeft belangrijke voordelen. Veel spirituele teksten van christenen zijn vanuit een minderheidsperspectief geschreven. Ik denk aan de bijbelse teksten over de uittocht uit Egypte en de Babylonische ballingschap. Aan de zestiende-eeuwse protestanten in Frankrijk en Nederland. Aan mensen uit de 20ste en 21ste eeuw die tegen de stroom in leven: Dietrich Bonhoeffer, Henri Nouwen of de Tsjechische priester Tomás Halík.[14]

Het vroege christendom was multicultureel.

Het vroege christendom was enorm 'multicultureel'. De 'ene, heilige en katholieke' kerk was vooral een zeer diverse kerk. Dat geldt niet minder voor de wereldwijde kerk van dit moment. De statistieken tonen aan de kerk vandaag en over tien jaar de grootste en meest diverse organisatie ter wereld is. Grote kansen voor de Nederlandse kerk: zij kan in 2030 – veel meer dan nu het geval is – besef hebben van haar enorme geschiedenis en haar enorme toekomst. Dat vereist wel een brede manier van kijken. Hoeveel Nederlandse christenen weten bijvoorbeeld dat China in 2030 voor 20 tot 30 procent uit christenen zal bestaan? Dat is geen direct antwoord op uitdagingen in onze context, maar het relativeert en geeft tegelijk moed.

Inclusiviteit is ook een praktisch-ethisch thema. Kerken kunnen trainingen aanbieden die gaan over hoe je mensen die anders zijn dan jij tegemoet treedt. Het besef groeit dat 'multi' in onze samenleving meestal betekent dat er heel veel bubbels naast elkaar bestaan. Hoe doorbreek je dat? Hoe schenk je vreemden eerst je aandacht en vervolgens je vertrouwen? Tot je basistraining behoort dat je leert dat deze houding natuurlijk regelmatig zal worden beschaamd (nee, niet alle mensen deugen). En ook dat het lijden van dergelijke nederlagen op de lange termijn een winstgevende strategie is.[15]

Ik heb in dit eerste deel betoogd dat er het komende decennium sprake zal zijn van nieuwe vormen van collectiviteit. Een kerk die op deze trend in wil spelen heeft een lichte organisatie nodig en daarnaast een flexibele identiteit. Het lijkt me dé kernvraag of kerken beschikken over een identiteit die stevig genoeg is om mensen te verbinden en of die identiteit flexibel genoeg is om ruimte te geven aan diversiteit.

De beste slagzin voor iedere kerk is al door Jezus zelf bedacht: 'In het huis van mijn Vader zijn vele woningen.'

Tomás Halík zegt dat het aannemen van de christelijke identiteit betekent dat je de sleutels krijgt van een paleis met duizenden kamers. "Geleidelijk aan realiseer je je dan dat je niet in alle kamers kunt wonen en zelfs niet door alle kamers heen kunt lopen. Ieder moet er zijn plaats vinden om te wonen."[16] De beste slagzin voor iedere kerk (lokaal of landelijk) is al door Jezus zelf bedacht: 'Het huis van Vader kent vele woningen.' Hoor je dat? Het staat als een huis. En er is veel ruimte. Zelfs voor mij.

Ruimte voor aantekeningen

KEN IK MIJ – WIE BEN IK DAN?

Het belang van het 'zelf'.

De opkomst van nieuwe vormen van collectiviteit betekent zeker niet het einde van het individualisme. Al eeuwen lang neemt in de Westerse cultuur het belang van 'het zelf' toe. Vaak wordt het protestantisme als één van de achterliggende oorzaken genoemd. In de protestantse traditie wordt benadrukt dat Christus niet 'de mensheid' komt redden maar ieder mens persoonlijk.[17]

Authenticiteit

De gedachte dat je kunt worden wie je wilt zijn.

De tweede helft van de 20ste eeuw geldt als het 'tijdperk van authenticiteit'. David Bowie staat daar symbool voor, als één van de grootste en langdurigste influencers: jij kunt worden wie je wilt zijn. Of beter nog: je kunt worden wie je diep van binnen echt bent. Wat dat is, kan in de loop van je leven steeds veranderen. En vaak gaat het dwars tegen allerlei conventies of verwachtingen in.[18]

Aan theologische opleidingen leren (aanstaande) dominees om het woord 'ik' in een preek te durven gebruiken. Hetzelfde geldt voor mensen die catechese geven of een club leiden. Je impact heeft nauwelijks meer te maken met je rol, maar hangt er - zeker voor jongere generaties - erg vanaf of je jezelf durft te laten zien en of dat 'echt' is. Leef je uit wat je verkondigt? Met welke dingen worstel je? Onderzoek toont aan dat hypocrisie één van de belangrijkste redenen is waarom mensen vroeg of laat afknappen op de kerk.[19]

Authenticiteit heeft prachtige aspecten. Zie bijvoorbeeld hoe steeds meer kinderen in de basisschoolleeftijd leren dat hun individuele behoeften, voorkeuren en meningen er toe doen. Dat ze meetellen. Met 'gewoon omdat ik het zeg' komen ouders niet meer weg. Onze tijd weerspiegelt iets van 'evangelie', van 'goed nieuws'. Dat jij mag worden wie je werkelijk bent is in de kern een bevrijdende boodschap, die je trouwens steeds op-

nieuw moet horen. Waar Paulus de Atheners prees om hun godsdienstigheid, zou hij – denk ik – vandaag in Nederland uitroepen: "Ik heb gezien hoe jullie in menig opzicht zeer authentiek willen zijn!"

Tegelijk wordt mens-zijn op deze manier een gewichtige zaak.[20] We nemen onszelf serieuzer dan ooit. Iedereen voelt aan dat de drang om af en toe aan deze opgave (word of wees jezelf!) te ontsnappen, sterk is. En dat er oneindig veel faalgevoelens bestaan bij mensen die het gevoel hebben dat ze niet uit zichzelf halen wat er in zit. We zijn allemaal managers van onze eigen geluk.[21] Een bijkomend probleem is dat moderne Westerse mensen het lastig vinden om hun ziel aan het roer te zetten en minder hun ego.[22] Morele en spirituele bronnen die daar vanouds behulpzaam bij zijn (denk bijvoorbeeld aan verhalencyclus over Jozef of David of de gelijkenissen van Jezus) blijken voor veel tijdgenoten moeilijk toegankelijk.[23] Maar wie aan zulke – bijbelse en andere – bronnen geen aandacht heeft, loopt een bovengemiddeld risico op iets dat je 'dikke ik' of 'ikkigheid' kunt noemen.[24] Een ego dat als de nood aan de man is even snel leegloopt als een ballon. Voor het 'zielsniveau' blijven mensen wel een antenne houden. Elk interview waarin iemand geloofwaardig van zijn of haar vallen en opstaan vertelt, kan op aandachtig publiek rekenen.[25]

De moeite van authentiek zijn is dat we onszelfs zo serieus nemen. Dat je je eigen geluk moet managen. Of dat je ego een ballon wordt.

Verder is er in onze cultuur een ingewikkelde relatie tussen marketing en authenticiteit. Soms wordt gezegd dat de eerste de doodsteek toebrengt aan de laatste. Multinationals en reclamebureaus hebben zich meester gemaakt van de mooiste idealen maar dringen ons levens op die onbevredigend, onzeker en narcistisch zijn.[26] Dat is zeker iets om op te letten. Maar reclamemakers zijn als de spreekwoordelijke pianospeler die je niet moet doodschieten. Er zijn veel prachtig gemaakte commercials die een diep menselijk verlangen uitbeelden. Soms kan een foto in een bushokje of een commercial van een halve minuut de ziel meer raken dan

Authentiek-zijn: Het hangt nauwelijks samen met je rol, maar of je jezelf durft te laten zien en of je daarin 'echt' kunt zijn.

preken of verhalen van een half uur.
Dat is de brug naar de kerk. Dat de kerk geen doel op zich maar slechts een middel is, zullen de meeste leden van die kerken be-amen. Maar zou ook het christelijk geloof zelf niet vooral een middel zijn? Wat is dan het doel? Een authentiek mens worden. Een vrij mens. Een gelukkig mens (wat bepaald niet betekent dat je altijd blij bent). Een mens die zijn of haar unieke rol met verve leert spelen. Die ongebaande paden gaat soms. Een authentiek mens gelooft, hoopt en heeft lief. Een authentiek mens heeft voldoende eigenwaarde maar is op een dieper niveau ook nederig.[27] Het beste marketingadvies voor kerken is om in het komende decennium geloofwaardig voor te leven (en af en toe ook uit te leggen) waarom het voor 'de kinderen van Bowie' een logische stap is om Jezus te gaan volgen. Creëer als kerk gelegenheid voor mensen om authentiek te kunnen zijn, ook in hun kwetsbaarheid. Of dat nu is tijdens een Top2000-kerkdienst of via een cursus over verder gaan na je echtscheiding. Door stil te staan bij rouw en verlies, of dat nu is in de kerk (gedachteniszondag) of in een uitvaartcentrum (allerzielen). Door ruimte te bieden voor het delen van verhalen en ervaringen. Altijd zijn er dan mogelijkheden om dat te verbinden met kernwoorden als hoop en vergeving.
De belangrijkste vraag is: hoe doe ik het zelf? Maakt het geloof mij meer of minder authentiek? David Bowie zegt in een interview: "Ik denk dat het voor een artiest ontzettend gevaarlijk is om te willen voldoen aan andermans verwachtingen."[28] Als je in plaats van artiest 'christen' invult, is die uitspraak net zo waar.

Wat is dat: een vrij mens zijn, een gelukkig mens?

Advies voor kerken:

het voorleven van geloof, hoop en liefde, ruimte bieden aan verhalen delen, mensen helpen authentiek te leven.

Personalisering

Succesvolle bedrijven nemen heel serieus dat mensen zichzelf heel serieus nemen. Bedrijven weten dat hun klanten meer macht (want keuze!) hebben dan ooit tevoren. Personalisatie betekent het leveren van

de juiste content op het juiste moment aan de juiste persoon. Dat verklaart een groot deel van het succes van Coolblue of bol.com.[29] We weten inmiddels dat dit ook een schat aan data oplevert, waardoor de aanbevelingen die een algoritme kan doen steeds meer op jouw voorkeuren zijn afgestemd.

Ook voor kerken wordt personalisatie onontkoombaar.

Personalisatie is onontkoombaar. Ook kerken worden tegenwoordig vaak gezocht en soms gevonden vanuit het principe *'what's in it for me'*. Kerken moeten hier het komende decennium vol op in zetten. Er is geen enkele andere organisatie die kan het verhaal kan vertellen dat God op zoek is naar jou (Amazon zal dat niet doen). Zelfs aan de tafel van *De Wereld Draait Door* wordt er intens geluisterd als iemand dat goed kan verwoorden.[30] Met ons product is helemaal niets mis. Wel is het de kunst om daar een goede strategie aan te verbinden.

Personalisering gaat over de inhoud. Iedere kerkgemeente mag trots zijn op 'het geloof'. Je zult dat geloof vervolgens altijd aanbieden in termen die een specifieke gemeenschap passend vindt. 'Het geloof over de heilige Geest' bestaat bijvoorbeeld niet. Alleen al het aanbod daarvan is per definitie meer katholiek, protestants of charismatisch ingekleurd. Maar personalisering betekent met name ook dat je er in deze tijd bij moet zeggen: als ik jou iets vertel vanuit mijn of ons geloof, bepaal jij zelf aan welke onderdelen daarvan je al of niet iets hebt.

'Persoonlijk geloof' als een 'customized mixje'.

Als mensen vandaag een 'persoonlijk geloof' bij elkaar sprokkelen betreft het vaak een 'customized mixje'.[31] Een uitdrukking die vaak schamper wordt gebruikt, maar die we als kerken vooral heel serieus moeten nemen. Het christelijk geloof is op zichzelf zo hoog, diep en breed dat er in het hoofd en hart van ieder mens altijd van een 'customized mixje' sprake is. Het is niet voor niets dat Paulus zegt dat we alle heiligen nodig hebben om iets van Gods liefde te begrijpen (Efeziërs

3,18). De uitdaging is om aan veel van die 'customized mixjes', zowel van christenen als niet-christenen, datgene toe te voegen dat Paulus, Augustinus en Luther in één naam samenvatten: Christus.[32]. In het geloof dat Christus – omdat Hij een persoon is – aan ieder mens altijd 'custom-made' verschijnt.

Op zondag gaan aansluiten bij persoonlijke behoeften.

Personalisering betekent ook aansluiten bij persoonlijke behoeften. Een gezin met twee jonge kinderen heeft andere behoeften dan een alleenstaande zestiger of een tiener. Waar de zondagmorgen voor de één een geschikt moment is, is dat voor een ander de donderdagavond. Waar de één gedijt in een offline leeromgeving, pakt de ander dingen online sneller op. Kerken kunnen profiteren van de wet van de remmende voorsprong. We kunnen hier de komende jaren een grote slag in maken.

Ken ik mij — wie ben ik dan?

Een kerk is een plaats waar mensen zichzelf leren verstaan en hun wensen kunnen uiten. Kerken faciliteren mensen in de keuzes die ze maken rond een gemeente die bij hen past. Bijvoorbeeld door als samenwerkende kerken in een dorp of stadswijk mensen die nieuw aankomen een folder te sturen waarin staat welke smaken 'kerk' er verkrijgbaar zijn in de buurt, met een uitnodiging om te komen ontdekken wat bij iemand past. Statistieken geven nu al aan dat mensen dat in toenemende mate doen. Werk dus als kerken in een dorp, stadswijk of regio samen aan een site om een overzicht te geven van de kerken die er zijn (een website is je digitale toegangspoort en door er samen in te investeren, kun je echt iets goeds maken). Maak de verschillen inzichtelijk qua stijl, aanpak en overtuigingen. Gebruik diversiteit en keuze als kracht.

Faciliteer als kerk de keuze-cultuur van het huis met de 1000 kamers.

Faciliteer de keuze-cultuur, zowel voor mensen die kerkelijk betrokken zijn als ook voor nieuwkomers. Help hen actief om een plekje te vinden in de één van de duizend kamers (het beeld van Halík). Predikanten en pastores zien het als wezenlijk onderdeel van hun

werk om mensen te helpen een plek die vinden die bij hen past in plaats van iemand per definitie onder te brengen in de gemeente waartoe zij zelf behoren. Daarbij moeten we er rekening mee houden dat *multiple belonging* steeds gewoner wordt: mensen die zich verbonden voelen met meerdere kerken. In het komende decennium zal het veel normaler worden dat mensen lid zijn van of betrokken bij diverse kerken (lokaal, stedelijk, internationaal, festival). Alle trends ten spijt blijft één vraag voor ieder mens belangrijker dan 'ken ik mij'. Dat is de vraag of ik gekend *word.*

Houdt er rekening mee dat multiple belonging steeds gewoner wordt: mensen die zich verbonden voelen met meerdere kerken.

Rehab my life

Het ik bestaat in onze context in een *prestatiemaatschappij*. Ook hier begin ik positief. Het haalt (veel) meer uit mensen dan er in andere tijden uit zou komen. Bijna niemand wil ruilen met de baan van zijn (over) grootvader. Tegelijk betekent de nadruk op prestaties een permanent niveau van *stress*. Of je nu mee kunt komen in de ratrace of niet maakt voor de stress-levels niet eens zo veel uit. In de jacht naar succes en geluk kunnen we onszelf soms voorbij lopen, sprak de koning in zijn recente kerstboodschap.

Rehab is de korte vorm van rehabilitatie.

Er komt meer aandacht voor dat het leven niet alleen maar leuk kan zijn. Psychiaters en anderen pleiten voor ruimte om een beetje ongelukkig zijn.[33] Of zoals de koning het formuleerde: "Trek het je niet te veel aan als het tegenzit. Het is oké." Een beetje ongelukkig zijn, kun je leren. Het is zelfs goed voor je, zegt de psychiater. Dat neemt niet weg dat er veel vormen van tegenslag bestaan die verder gaan. Toen iemand aan een jongerenwerker vroeg wat volgens haar de grootste problemen waren van christelijke studenten aan Oxford University was haar antwoord: "Ten eerste depressie, ten tweede eenzaamheid, ten derde onzekerheid over hun roeping in het leven."[34] Dat kan geen mens zelf oplossen. Hier is iets anders nodig.

Het is oké dat het tegenzit. Een beetje ongelukkig zijn is goed voor je.

Groeiende bewustwording van ons 'teveel'.

Ook is er groeiende bewustwording dat we van veel dingen wel erg veel consumeren of verlangen. Kijk naar de opkomst van woorden met de achtervoegsels –wroeging of –schaamte. We eten teveel vlees. We drinken teveel alcohol. We vliegen teveel naar zonnige bestemmingen. We kopen teveel kleding.

Geen wonder dat er zoveel aanbod is van strategieën en producten die gaan over *rehab my life*. Vanuit zeer verschillende invalshoeken als mindfulness, fysieke beweging, wellness, bepaalde vormen van recreatief drugsgebruik[35], spiritualiteit, retraites en vormen van fysieke en digitale detox worden oplossingen verwacht.

Kansen voor kerken:

creëer een relate sfeer, levensthema's noemen, vanuit diepe rust leven, retraites aanbieden.

Kansen voor kerken – en hoe! Kerken die het vandaag goed doen, denken in termen van 'rehab'. Dat begint bij het creëren van een 'relaxte sfeer'. Je bent welkom zoals je bent. Daarnaast is een kerk een geëigende plek om je op je stressniveau te bezinnen: waarom vind ik van mezelf dat ik moet hollen, opstaan, rennen en weer doorgaan? Toen ik enkele jaren geleden aan mensen vroeg: over welk thema vindt jij dat de kerk het moet hebben, antwoorden 18 van mijn 20 respondenten met: stress![36] Kerken zouden veel meer kunnen communiceren dat je voor veel levensvragen niet meteen naar de dokter of de psychiater hoeft. Kerken kunnen plaatsen zijn waar over thema's als depressie, eenzaamheid en het vinden van je draai of roeping invoelend wordt gesproken. En waar mensen de kans krijgen om voor zichzelf en met anderen een weg te vinden om met deze en andere levensvragen om te gaan.

De kerk kan 'zelf-schaamte' aan het rijtje toevoegen als een verdiepende laag: zoveel van ons gehol, gevlieg en geshop komt voort uit het feit dat ik niet tevreden ben over mezelf. Op de laatste woorden van Jezus – *het is volbracht* – kan een praktische boodschap worden gebaseerd, die diepe rust in mensenlevens brengt. Die boodschap wordt des te geloofwaardiger als de kerk er vormen bij levert die mensen in staat stellen om deze rust te ervaren en er in te groeien.

Iedere gemeente zou de komende jaren diverse soorten retraites in de aanbieding moeten hebben: een praktijk waar de kerk eeuwenoude ervaring mee heeft. Of wat te denken van persoonlijke en kleine groep-programma's waarin mensen worden geholpen om de spirituele dimensie te verkennen van hun verhuizing, een carrièrestap, diverse stadia van hun gezinsleven of het opmaken van de balans van je leven als geheel?

Het ging in dit hoofdstuk over het 'ik'. Over authenticiteit, personalisering en rehabilitatie. Nog meer dan bij het eerste thema, collectiviteit, staan kerken voor de uitdaging om nieuwe manieren te vinden. Eén ding is zeker: kerken die dit spoor op gaan, kunnen schitterend materiaal, uit bijbelse en andere tijden, beschikbaar maken voor maar liefst 17,3 miljoen Nederlanders. Het doel zou moeten zijn dat een deel van die 17,3 miljoen in 2030 blij is dat ze in een of andere kerk iets hebben gevonden dat echt op het goede moment voorbij kwam en echt bij hen past.

Ruimte voor aantekeningen

Kerken staan voor de uitdaging om nieuwe manieren te vinden: met mensen op zoek gaan spirituele dimensies te verkennen van dagelijkse dingen en eigen levensmomenten.

ZOEKEN NAAR HET HOGERE DOEL

De Westerse wereld is op zoek naar een *higher purpose.*[37] In interviews belijden CEO's dat een bedrijf méér moet doen dan aandeelhouders tevreden stellen. Wat vroeger maatschappelijk verantwoord ondernemen heette, verschuift nu in de richting van zingeving. De vraag is niet of we ook nog iets voor de wereld kunnen doen, maar waartoe ons bedrijf op aarde is.[38] Wat is de zin van wat we doen? Jongere generaties hechten – naast andere arbeidsvoorwaarden – aan de betekenis van hun werk, zowel individueel (persoonlijke ontwikkeling) als collectief (bijdragen aan een betere wereld).

De vraag is niet of we iets voor de wereld kunnen doen, maar wat de zin is van wat we doen.

Eén van de effecten van de afgelopen decennia is dat we 'hogere doelen' uit het oog zijn verloren. Economie werd in de loop van de 20ste eeuw het nastreven van doelen als winstmaximalisatie, efficiency en productiviteit. Maar dat is te weinig. Het doet geen recht aan mensen en evenmin aan de aarde.
Er is een kentering gaande, een kanteling die het komende decennium mede zal bepalen. Vragen over het goede leven keren terug, niet alleen in het bedrijfsleven maar ook in de zorg en op de universiteit.
Opmerkelijk genoeg hebben politiek en kerk nog een inhaalslag te maken. Hebben ze beide vanouds teveel gedacht dat ze het alleenrecht op zulke vragen hadden? De ethische dimensie van de samenleving is verwaarloosd. Een actueel voorbeeld: een vraag naar een nieuw distributiecentrum is niet neutraal, maar raakt aan de inrichting van het landschap, arbeidsomstandigheden en vragen of alles van ver hier 24/7 leverbaar moet zijn. Er waren natuurlijk altijd wel mensen die dergelijke vragen stelden. De trend is dat een toenemend deel van de Nederlandse bevolking zich hier meer bewust van wordt.[39]

Politiek en kerk hebben een inhaalslag te maken rond 'het goede leven'.

Trend: een toenemend deel van de Nederlandse bevolking is zich er meer van bewust dat de ethische dimensie van de samenleving aandacht nodig heeft.

Filosofen en psychiaters thematiseren de grote zingevingsvraagstukken van onze tijd. Zij worden, soms instemmend en soms kritisch, door anderen als 'dominees zonder God' getypeerd.

Kerken kunnen zich presenteren als inspirerende plekken.

Voor kerken biedt deze tijd een kans om zich als inspirerende plekken te manifesteren. Ook hier is *empowerment* een belangrijk woord: mensen verlangen geen pasklare antwoorden maar willen gestimuleerd worden in hun zoektocht.
Eén van de belangrijkste catechese-vragen (zowel in katholieke als protestantse tradities) was altijd al: waartoe ben ik en zijn wij op aarde? Als we deze vraag onbevangen durven stellen én inspiratie aanreiken vanuit christelijke bronnen, zou daar wel eens verrassend veel relevants tussen kunnen zitten voor alle deelnemers aan onze samenleving. Nederlandse christenen zouden in dit opzicht nog veel meer kunnen leren van paus Franciscus, die er zijn handelsmerk van gemaakt heeft.

'De wereld is geen fabriek'.

Er zal in het komend decennium een grotere behoefte zijn aan vormen van ethisch beraad. De kernvraag is ook hier: hoe ziet een goed leven er uit? Daarover vallen allereerst verhalen te vertellen. Bijvoorbeeld dat de aarde geen fabriek is, maar een tuin die verstandig beheer nodig heeft.[40] Kerken kunnen mensen die daar geschikt voor zijn aanwijzen als ambassadeurs, om bij te dragen aan ethisch beraad in dorp of stad, op de werkvloer of aan de universiteit.

Het komende decennium zullen we allerlei catastrofes zien waarover mensen zich zorgen maken (zoals op het moment van schrijven de enorme bosbranden in Australië). Zulke rampen zijn helaas van alle tijden maar klimaatverandering is iets ongekend groots en onvoorspelbaars. Je kunt er zeker van zijn dat allerlei mensen anderen angst zullen aanjagen of aanpraten, vanuit welk motief dan ook.
Christenen leven met een 'catastrofaal' boek. Daarmee bedoel ik dat de bijbel veel verhalen bevat over catastrofes die door koningen en volken, steden en mensen in gang zijn gezet of die zich door natuurgeweld voltrekken. Er is alle reden om realistisch te zijn. Soms gaat het verschrikkelijk mis.
Toch is er altijd hoop. De aarde stond niet alleen

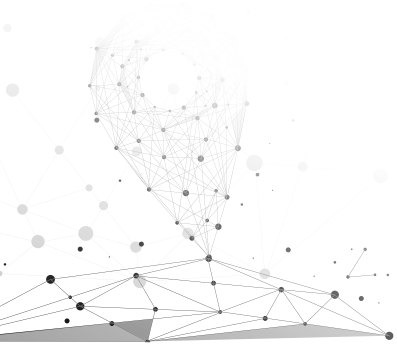

onder water maar viel ook weer droog. Jeruzalem is niet alleen verwoest maar ook herbouwd. Ninevé was gedoemd ten onder te gaan maar kwam onder invloed van één preek (en niet de vrolijkste) tot een wonderbaarlijke mentaliteitsverandering. De belangrijkste processen heeft niemand van ons in de hand.

De belangrijkste mondiale processen hebben mensen niet in de hand.

Kerkelijke gemeenten kunnen zich er op toeleggen om met twee dingen in het bijzonder bij te dragen: het geloof dat God zelf de wereld draagt. En door te leven in het hier en nu. Met een variatie op het apocriefe woord van Luther: al zou morgen de wereld vergaan, dan nog zou ik vandaag mijn kerk afstemmen op de trends van vandaag. Wat een tijd gaan we tegemoet!

Kerken kunnen bijdragen aan:
uitdragen dat Gód de wereld draagt, niet wij,
leven in het hier en nu.

Afronding in drie punten

Er ontstaan nieuwe vormen van collectiviteit.
Ik heb laten zien waarom de kerk goed staat voorgesorteerd om mee te surfen op deze golf.

Leven is gewichtig en veeleisend.
De grote nadruk op het individu neemt niet af. Kerken die deze golf te pakken krijgen, kunnen voor mensen op veel manieren van betekenis zijn.

Er is de nieuwe zingevingsgolf.
Het doel van het leven staat weer in het middelpunt van de aandacht. Dat biedt mogelijkheden om mensen te inspireren bij hun eigen zoektocht. En ook om te bedenken wat ons verlangen vaak zo rusteloos maakt. Rust vinden in jezelf is al heel veel. En dan is er de vraag wat het betekent om rust te vinden in God. Bestaat dat? Waar vind ik dat? Hoe leer je dat?

Er komen hoge golven aan.
Kom op, laten we gaan surfen. Doe je mee?

Noten, bronnen, verwijzingen

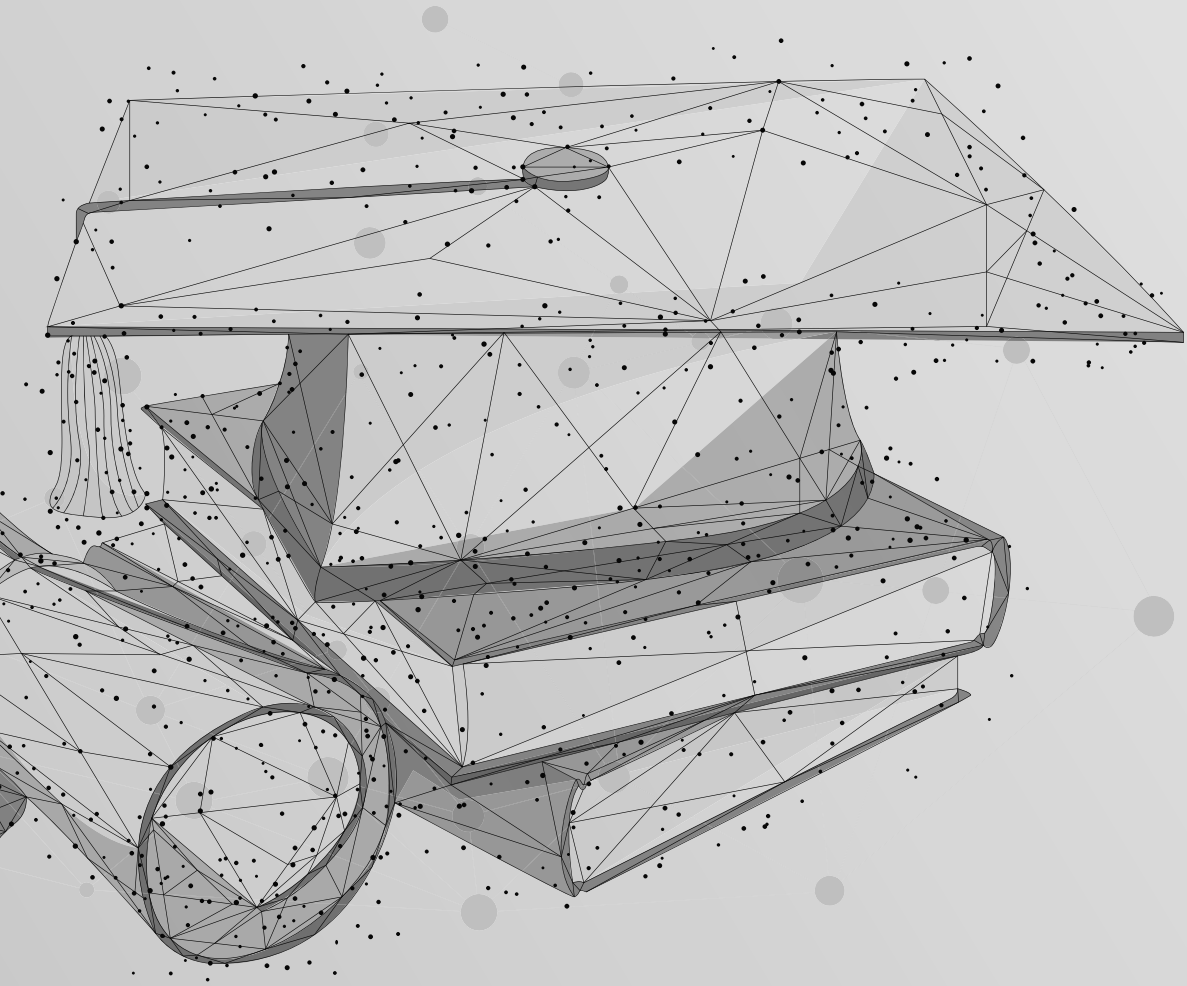

1 Zie voor meer: Jan Rotmans, *Omwenteling: van mensen, organisaties en samenleving* (2017).

2 De 'wet van de koningsvraag' is een idee van sportcoach Joop Alberda en wordt toegepast als één van de wetten van het nieuwe merkdenken. Zie verder: Marc Oosterhout, *Power Brands 2.0* (2019), pag. 90-103.

3 De term is van de Amerikaanse politicoloog Robert Putnam. Putnam schreef *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community* (2000). In de loop van 2020 verschijnt een nieuw boek over hetzelfde fenomeen, onder de titel: *The Upswing* (de opleving).

4 Analyse van de demonstraties in Hong Kong, in: NRC Handelsblad, 20.10.2019.

5 Zie verder www.broodfonds.nl.

6 Michael Moynagh, *Church in Life: Innovation, Mission and Ecclesiology* (2017).

7 Bron: de Volkskrant, 19.10.2019.

8 Zie voor een uitvoerige introductie op Appiah een artikel van Stephan Sanders: https://www.groene.nl/artikel/afdwingen-van-het-eigen-gelijk-geeft-alleen-maar-weerstand

9 Galaten 3,28.

10 Daarop attendeert Linda Duits, onderzoeker gender- en mediastudies aan de UvA: "Zolang die zichtbaarheid er vooral bij de eigen groep is, en slechts doordringt tot de mainstream als modegril, is diverse representatie een weinig zaligmakend zoethoudertje." Bron: Het Parool, 28.12.2019.

11 Barack Obama adresseerde dit fenomeen tijdens zijn toespraak op de jaarlijkse Obama Foundation Summit, oktober 2019: "If I tweet or hashtag about how you didn't do something right or used the wrong verb, then I can sit back and feel pretty good about myself because 'Man did you see how woke I was? I called you out!'"

12 Er is letterlijk markt voor. Denk aan de opzienbarende reclames van het modemerk *SuitSupply* (als het je niks zegt, google even op 'afbeeldingen suitsupply reclame'). Het MoMA museum in New York was sinds de opening in 1929 vooral wit, mannelijk en nationalistisch. Het net vernieuwde museum belooft zich vanaf nu permanent te ontwikkelen. De New York Times voorspelt dat de bezoekersaantallen zullen stijgen. Inclusief verkoopt. Wie dat negeert, loopt winst mis en verliest aan geloofwaardigheid.

13 Zie het boek van Arie de Rover, *Leven na de genadeklap* (2012). En ook de nieuwe dramafilm (Netflix) van Fernando Meirelles, *The Two Popes.*

14 Tomás Halík (1948) is priester en hoogleraar filosofie in Praag. Hij heeft de tijd van de 'ondergrondse kerk' meegemaakt en werd na de val van het IJzeren Gordijn adviseur van president Vaclav Havel en paus Johannes Paulus II. Zijn recente boek is *Niet zonder hoop. Religieuze crisis als kans* (Nederlandse versie 2019).

15 Er is een Amerikaanse componist die de 'langetermijn-stichting' heeft opgericht: *"The Long Now Foundation hopes to provide a counterpoint to today's accelerating culture and help make long-term thinking more common. We hope to foster responsibility in the framework of the next 10,000 years."*
Ik vond het voorbeeld van in een weblog van de Amsterdamse planoloog Zef

Hemel (www.zefhemel.nl), die zelf weer verwijst naar het Financieele Dagblad van 21.12.2019.

16 Tómas Halik, *Niet zonder hoop,* pag. 84.

17 Charles Taylor legt in zijn boek *Bronnen van het zelf* uit dat Augustinus één van de belangrijkste bronnen voor de Westerse nadruk op individualiteit is. Je zou ook kunnen zeggen dat Augustinus in zijn *Belijdenissen* doet wat al veel eerder in oudtestamentische psalmen wordt gedaan: de ik-persoon die zich uitspreekt tegenover God.

18 Dat dit ook allerlei vragen en verwarring insluit, komt prachtig naar voren in de musical *Lazarus* (David Bowie/Ivo van Hove) die het eerste half jaar van 2020 wordt gespeeld in DeLaMar Amsterdam en andere Nederlandse theaters.

19 In een wereldwijd onderzoek onder 15000 respondenten tussen 18 en 35 jaar geeft een derde van de populatie aan dat ze hypocrisie als het belangrijkste obstakel beschouwen als het over spiritualiteit en religie gaat. Zie verder: https://theconnectedgeneration.com/key-findings/

20 De formulering is van Esther Perel. Zie bijvoorbeeld haar veel bekeken Tedtalk over liefde en relaties: https://www.ted.com/talks/esther_perel_the_secret_to_desire_in_a_long_term_relationship?language=nl

21 De formulering wordt regelmatig gebruikt door de Vlaamse psychiaters Dirk De Wachter en Paul Verhaeghe.

22 "Te veel externe prikkels, zoals informatie-overload, kunnen een permanent gevoel van onrust, eenzaamheid en verlies van betekenis opleveren. We gaan dan op zoek naar drama, intensiteit, highs, actie, interactie en afleiding om die leegte te dempen. Koude depressie betekent dat je van binnen niets (hoeft te) voel(en)t. En dat gebeurt sneller als je ego in plaats van je ziel aan het roer zit. Dat gat moet gedicht en daarvoor moet je durven voelen in plaats van jezelf af te leiden met lach-kicks en likes. Wie wil beginnen met puin ruimen in dat verslaafde, vervuilde landschap, moet de existentiële, spirituele en filosofische dimensie erbij betrekken." Stine Jensen, NRC Handelsblad, 20.9.2019.

23 Dit is de rode draad in het boek *Bronnen van het zelf* van Charles Taylor (2007). Praktisch blijkt het uit de belangstelling voor *The School of Life*, een Amsterdams instituut dat geïnspireerd op Alain de Botton filosofische bronnen toepast op het dagelijks leven. De bijbelse bronnen blijven iedere generatie boeien, en niet altijd vanuit de kerk: ik denk aan de onlangs overleden acteur Aart Staartjes die rond 1970 samen met dichter Karel Eykman over bijbelse verhalen een televisieprogramma maakte.

24 Zie verder https://www.filosofie.nl/nl/artikel/43352/het-dikke-ik.html

25 Ik denk bijvoorbeeld aan de manier waarop Merel van Vroonhoven dit thema regelmatig aansnijdt. In een serie in de columns vertelt zij hoe het is om van topbestuurder om te scholen tot PABO-student op een basisschool.

26 Verwijzen naar Carl Cederström.

27 Zie het fantastische korte interview met sir Anthony Hopkins die in de film *The Two Popes* de rol van Ratzinger speelt. "Uit mijzelf ben ik niets en kan ik niets"

zegt hij, met verwijzing naar een uitspraak van Jezus in Johannes 5,19.

28 I think it's terribly dangerous for an artist to fulfill other people's expectations." https://liveforlivemusic.com/news/david-bowie-advice-authentic/.

29 Het onderzoeksbureau GBH Insights verwacht dat volgend jaar de helft van alle Amerikaanse dollars die online worden uitgegeven bij Amazon terechtkomen. Op dit moment eist het zo'n 44 procent van alle online uitgaven op. Bron: https://www.tijd.be/ondernemen/logistiek/de-amerikaanse-kopzorgen-van-bpost/10024075.html

30 Ik denk bijvoorbeeld aan het gesprek over Henri Nouwen met Paul van Geest en Laurent Nouwen (DWDD, 21 september 2017) of het gesprek tussen Matthijs van Nieuwkerk en Beatrice de Graaf over wat zij gelooft over God en de overwinning op het kwaad (DWDD, 8 oktober 2018).

31 De term ontleen ik aan een column van Quote-hoofdredacteur Sander Schimmelpenninck.

32 Een voorbeeld uit de geschiedenis. In zijn invloedrijke boek *Cities of God. The Real Story of How Christianity Became an Urban Movement and Conquered Rome* (2006) toont Rodney Stark aan hoe de sterke groei van het aantal christenen te maken heeft met (a) het grote aantal joden in de diaspora dat zocht naar een versie van 'hun' monotheïstische en ethische religie, zonder de enorme nadruk op de wetten van Mozes en (b) dat veel aanhangers van de Egyptische Isis-godsdienst kennis hadden van ideeën als schepping, opstanding en maagdelijke geboorte en gefascineerd raakten hoe die elementen in het Jezus-verhaal samenkomen. Stark wijst op het principe van 'culturele continuïteit'. Mensen gaan bijna nooit van zwart naar wit als het om hun diepste geloof gaat. "Even those who abandon their original religious heritage will prefer a relatively familiar faith." (pag. 112) Christelijk geloof vervangt in principe niet alle overtuigingen die mensen ooit hadden, maar zet deze in een ander frame. 'Customized mix' kan in het beste geval geslaagde contextualisatie betekenen.

33 Zie bv. Dirk De Wachter, *De kunst van het ongelukkig zijn* (2019).

34 Zin afkomstig van website https://theconnectedgeneration.com/key-findings/ (zie ook noot 19).

35 In de afgelopen maanden was er in de media veel aandacht voor het 'ayahuasca-ritueel' waarin hallucinerende thee een middel is om lichaam en ziel te zuiveren. De Hoge Raad verbood onlangs dit ritueel: het pleidooi dat het onder de vrijheid van godsdienst zou vallen werd afgewezen.

36 "Worry and insecurity, often tied to finances and vocation, are prominent traits among a generation that has come of age in a chaotic, complex time. Anxiety about important decisions is widespread (40%), as well as uncertainty about the future (40%), a fear of failure (40%) and a pressure to be successful (36%). Financial and professional stability are among the greatest predictors of worry and insecurity, a story consistent with this career-minded age group's stage of life. These stressors come with a

sense of being on one's own; patterns of loneliness sharpen among these anxious young adults. Faith communities, however, may be seen as facilitators of healthy, holistic connection for burdened 18–35-year-olds. Though they tend to be less religious, anxious respondents who do participate in communities of worship cite more relational reasons for doing so." Zie: https://theconnectedgeneration.com/key-findings/

37 Het was één van de drie 'buzzwords' op het World Economic Forum in Davos (februari 2019). Op 30 januari 2020 wordt het jaarlijkse trendrapport van het Platform voor Innovatie en Marketing (PIM) gepresenteerd. De titel van dit jaar: *The search for meaning.*

38 De Rabobank kwam in 2019 met een interne publicatie vanuit de kernvraag 'waartoe is de Rabobank op aarde?'.

39 Tot de denkers die de vraag naar een 'economie van goed en kwaad' centraal stellen in hun werk behoren Tomás Sedlácek, Thomas Piketty en in Nederland Ad Verbrugge en Govert Buijs.

40 Een verhaal dat bijvoorbeeld wordt verteld in de pauselijke encycliek *Laudato Si'* en ook in een visiestuk over de Amsterdamse binnenstad van planoloog Zef Hemel. Zie: https://zefhemel.nl/de-tuin-der-wereld-bewaren/

CGK diaconaat
gkv deputaten ondersteuning
VERRE NAASTEN — geloof delen wereldwijd —
DIACONAAL STEUNPUNT
praktijkcentrum voor onderzoek en dienstverlening in de kerken
MISSIONAIR STEUNPUNT
bureau kerkwerk advies & begeleiding voor kerk nu en straks
Protestantse Kerk

De *missionaire trendrede* geeft kerken zicht op actuele maatschappelijke ontwikkelingen en biedt inspirerende ideeën om daar missionair op in te spelen.

Tim Vreugdenhil (44) is stadspredikant van de Protestantse Kerk in Amsterdam. Hij is het gezicht van *Citykerk*, een gewaagd initiatief dat begon als pioniersplek. Tim doet aan 'stand-up theologie' en duikt daarvoor in actuele fenomenen zoals stress, bubbels, drugs en de dating-app Tinder.
In 2018 verscheen daarover een boek van zijn hand. Tim heeft veertien jaar gewerkt als gemeentepredikant in Amstelveen en Amsterdam en is gefascineerd door trends en tijdgeest.

De *MissionaireTrendrede 2020* is een initiatief van de Nederlands Gereformeerde kerken, de Christelijke Gereformeerde kerken, de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt en de Protestantse kerk in Nederland.

Deze trendrede is gepresenteerd op het congres *Kerk-zijn op de rand.* Dit congres werd georganiseerd door Diaconaal Steunpunt, Verre Naasten, het Praktijkcentrum, Deputaten Ondersteuning, Missionair Steunpunt, Diaconaal deputaatschap CGK en Bureau Kerkwerk.